

JUHÁSZ ZSUZSANNA

A börtönnépeség alakulása egyes közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltás után*

Az 1989-től 1991-ig terjedő időszak a kelet- és közép-európai országok számára történelmi jelentőségűnek tekinthető. Lengyelország és Magyarország például 1989 őszén illetve 1990 elején megtette a döntő lépéseket a demokratikus átalakulás felé azzal, hogy megtartották az első szabad választásokat. 1989 novemberében "ledől" a berlini fal, Bulgáriában és Csehszlovákiában megbuktatták a totalitáriánus kormányokat, majd a romániai forradalom pontot tett a Ceaușescu-rezsim végére.

1990-ben Belorusszia, Észtország, Lettország, Litvánia, Moldova és Ukrajna deklarálta függetlenségét a Szovjetuniótól, 1991. vége előtt pedig sor kerülhetett függetlenségük nemzetközi elismerésére is.

1991-ben Albániában is megtartották a demokratikus választásokat, ugyanezen évben Szlovénia és Horvátország kinyilvánította függetlenségét a volt Jugoszláviától. Az 1991-es év lezárásaként összeomlott a Szovjetunió és Oroszország néven független állammá vált.

A régió országai számára megnyílt tehát annak a lehetősége, hogy kiépítsék a demokratikus intézményrendszerüket, reformtörekvéseket érvényesítsenek többek között igazságszolgáltatási rendszerükben. Az újdonsült kormányok felismerték, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszerek kedvező megítélése (pl. az emberi jogok maradéktalan biztosítása a fogvatartottak számára, a nemzetközi standardok követése) a demokratikus átalakulás indítókulcsa lehet. Ehhez azonban fel kellett számolniuk a régi rendszer struktúráit, szükségessé vált a rendőrség, a bíróság és a börtönrendszerek megreformálása, ami szükségyszerűen vonta maga után egyes jogszabályok, eljárások és nem utolsósorban magának a gyakorlatnak a revízióját. A térség országai átfogó igazságszolgáltatási reformot igyekeztek megvalósítani, ami a büntető törvények, az eljárási jogszabályok és a büntetés-végrehajtási joganyag együttes átdolgozását jelentette. Bár a büntetés-végrehajtással természetesen a legdirektebb kapcsolatban a végrehajtási jogszabályok állnak, mégis e jogterületnek meg kellett várnia a büntető törvények módosítását, hiszen elsődlegesen a büntetések és intézkedések fenntartásáról vagy hatályon kívül helyezéséről kellett döntenie a törvényhozásnak. A büntetés-végrehajtási joganyag megreformálására azonban nem kellett sokat várni, mert sorra születtek az új büntetés-végrehajtási törvények. Így például Magyarországon 1993 áprilisában, Észtországban

* A jelen tanulmány Roy *Walmsley*: *Prison system in Central and Eastern Europe* c. könyvének felhasználásával készült.

ugyanezen év júniusában, a Cseh Köztársaságban 1994 januárjában, Romániában pedig 1989-ben, illetve 1991-ben jelentek meg az ún. Börtön Szabályok.

A rendszerváltás azonban nem ment nehézségektől mentesen. A problémák, amelyekkel az érintett országok új kormányainak szembe kellett – illetve kell ma is – nézniük, egyrésztől óriási méreteket öltöttek, másrészt pedig igen szerteágazóak voltak.

A gazdasági téren jelentkező gondok valamennyi államot sújtották, de Horvátország, Moldova, Oroszország és Szlovénia helyzete az átlaghoz képest még kedvezőtlenebb volt, lévén területükön háborúk pusztítottak. A rossz gazdasági rendszer, az állandó pénztelenség természetesen kihatással volt az igazságszolgáltatás – azon belül a büntetés-végrehajtás – helyzetére is. Általános problémaként jelentkezett például a börtönök állapota. Az öreg épületek, amelyek gyakorta a legalapvetőbb életfeltételeket sem tudták biztosítani a fogvatartottak számára, részint rekonstrukcióra szorultak, részint pedig új épületek megépítése vált szükségessé, mindez pedig az anyagi eszközök meglétét feltételezte volna.

A határok megnyitása lehetőséget teremtett a bűnöző csoportok könnyebb mozgására, a különböző országok bűnöző csoportjaival való kapcsolatfelvételhez. Elszaporodtak az erőszakos bűncselekmények, mint például az emberölés, a rablás és olyan, eddig a térség számára ismeretlen deliktumok jelentek meg, mint a pénzmosás vagy egyéb gazdasági bűncselekmények.¹

A nemzetközi követelményrendszernek való megfelelés ráirányította a figyelmet – többek között – a szabadságelvvel nem járó alternatívák csekély számára, illetve az alkalmazásuk során jelentkező problémákra (pl. Lengyelországban a büntető törvény szabályozza a próbára bocsátás intézményét, alkalmazása mégis ritka, ugyanis kevés a próbára bocsátott személy felügyeletével megbízott hivatalnok).

Időről időre visszatérő problémaforrásként jelentkezik az előzetes letartóztatás kedvezőtlen feltételrendszere, részint az intézkedés elrendelése, részint pedig végrehajtása tekintetében. Így például a nyomozás elhúzódása, a nyomozás befejezése és a bíróság elé állítás közötti idő hossza, a végrehajtás nem ritkán több éves tartama, vagy éppen az előzetes letartóztatás szabadságelvonással nem járó alternatíváinak csekély alkalmazási köre valamennyi ország megoldásra váró feladatait vázolja fel.

Közismert tény, hogy a börtönrendszerek nem működhetnek magasan képzett börtön-adminisztráció nélkül és a legjobb börtön-adminisztráció sem tud jó eredményeket elérni megfelelő stáb (börtönigazgató, őrség, egészségügyi és egyéb személyzet) nélkül. A vizsgált országokban azonban komoly gondot jelent a jó szakképzettségű személyzet (ideértve pl. az oktatókat, szociális munkásokat is) csekély száma és a büntetés-végrehajtás kötelékében tartásuk. (Az elmúlt néhány évben megfigyelhető a büntetés-végrehajtási személyzet fiatalítása, ami kevesebb tapasztalatot, de nagyobb "nyitottságot", azaz modern gondolkodást jelent.)

Az egyre nagyobb méreteket öltő munkanélküliség a "szabad világ" egyik égető problémáját képezte. A börtönrendszereknek még ennél is nagyobb kihívást jelentett a fogvatartottak számára megfelelő munkalehetőség felkutatása és foglalkoztatásuk biztosítása, ami még jobban tetézte a büntetés-végrehajtás amúgy is kedvezőtlen helyzetét.

Az eddig felvázolt általánosan megoldásra váró problémákon túlmenően – fontossága miatt is – a legnagyobb figyelmet a börtönnépesség folyamatosan növekvő

¹ A növekvő és egyre erőszakosabb formában jelentkező bűnözésre a közvélemény akként reagált, hogy a törvények megszigorítását, határozottabb fellépést sürgetett. A büntetés-végrehajtás felismerte a külvilág felé nyitás jelentőségét, annak szükségességét, hogy a médián keresztül a közvélemény megismerje a büntetés-végrehajtás munkáját, beleértve eredményeiket, problémáikat, feltételeiket.

méreteire, a magas fogvatartotti rátára kívánok fordítani, elsősorban a Cseh és Szlovák Köztársaság, Lengyelország, Románia és Bulgária helyzetének áttekintésével, több esetben összehasonlítva a hazánkra vonatkozó adatokkal.

A börtönépesség alakulása 1990-től 1994–1995-ig²

1990. szeptemberi adatok alapján a Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország, Románia és Szlovákia helyzetét áttekintve a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti ráta – ideértve a jogerősen elítélt személyek mellett az előzetesen letartóztatottakat is – 70–120 között mozgott. A legkedvezőbb börtönépességi mutatót Szlovákia tudhatta magáénak,³ míg hazánk mellett Lengyelországban is 100.000 emberből 120 volt büntetés-végrehajtási intézményben. Ez utóbbi adatok elég kedvezőtlen színben tüntetik fel a börtönépesség létszámát, tekintettel arra, hogy az európai országok bebörtönzési arányszámai – az Egyesült Királyságot leszámítva – a kérdéses időpontban kivétel nélkül 120 alattiak voltak. Egyedül az akkori Szovjetuniótól függetlenné váló országok Észtország, Lettország és Litvánia mutatói haladták meg a 120-as fogvatartotti arányszámot, mégpedig igen jelentősen. Észtországban ugyanis 220, Lettországban 320, Litvániában pedig 230 volt a 100.000 lakosra jutó börtönépességi gyakoriság 1990. szeptemberében.⁴

Ha az 1990. szeptemberi adatokat az 1994. évi hasonló időszakát jelző adatokkal összevetjük, szembetűnő, hogy régióink országaiban a korábbi 70 és 120 között mozgó fogvatartotti arányszám négy év alatt 125 és 195 közé emelkedett. A legélesebb emelkedés a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában volt tapasztalható, ugyanis esetükben a börtönépesség több mint a kétszeresére nőtt. A Cseh Köztársaságban az 1990-ben regisztrált 80-ról 1994-ben 180-ra, míg a szomszédos Szlovákiában 70-ről 145-re. Ha nem is ilyen mérvű, de ugyancsak jelentős emelkedés volt megfigyelhető még Romániában, ahol a 100.000 lakosra jutó börtönépesség gyakorisága 110-ről 195-re változott. Lengyelországban és hazánkban a mutatók sokkal kedvezőbben alakultak, tekintettel arra, hogy a lengyeleknél a fogvatartotti arányszám 40-nel, míg hazánkban csak 5-tel emelkedett.

Ha egy szélesebb európai kitekintést veszünk alapul, akkor elmondható, hogy hazánkhoz hasonlóan a többi országban, vagy csak minimálisan, vagy egyáltalán nem emelkedett a börtönépesség. A már hivatkozott Balti államok e tekintetben is kivételt képeznek, mert esetükben a börtönlakosság folyamatos növekedése volt tapasztalható: Észtország arányszámai az 1990-es 220-ról 285-re, Lettországé a 320-ról 375-re, Litvániáé pedig 230-ról 315-re emelkedtek.

Az 1990. és 1994. év adatainak összehasonlítása a közelebről vizsgálandó országokban a börtönépesség robbanásszerű növekedéséről tanúskodik. Az itt vázolt emelkedés azonban közelről sem jelenti azt, hogy 1994-ben több ember lett volna elítéltként vagy előzetes letartóztatottként büntetés-végrehajtási intézményben, mint az átmeneti éveket megelőzően. Ha ugyanis a közép- és kelet-európai országok

² Az 1994-es és az 1995-ös év együttes feltüntetésének indoka, hogy egyes országok esetében csak 1994. évi, míg mások tekintetében 1995. évi adatok is rendelkezésre álltak.

³ A HEUNI Paper No. 10. című kiadvány már az 1985-ös évet vizsgálva is külön adatokat szolgáltat Szlovákiáról és a Cseh Köztársaságról.

⁴ Az előző pontban hivatkozott kiadványban a Szovjetunió/Oroszország esetében az 1990. évre vonatkozóan adat nem szerepelt, de fogvatartotti mutatói kétségtelenül az említett három országhoz hasonlóan meghaladták a 120-as arányszámot.

fogvatartotti arányszámait az elmúlt 10–15 évben tekintjük végig, akkor megállapítható, hogy az akkori mutatók jóval magasabbak voltak és csökkenésük csak a 1980-as évek közepétől, illetve végétől figyelhető meg. A rendelkezésre álló 1985. szeptemberi adatok alapján a Cseh Köztársaságban a 100.000 lakosra jutó börtönépességi gyakoriság például 270 volt, ami az 1990-es évben regisztrált 80-nak több mint háromszorosa. Hazánkban a fogvatartotti mutató 220-ról esett vissza 120-ra, Lengyelországban 270-ről 120-ra, Romániában 260-ról 110-re, míg Szlovákiában 225-ről 70-re. Ez a nagyarányú, szembetűnő változás amely Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Szlovákiában, Lengyelországban és hazánkban a fogvatartotti létszám tekintetében bekövetkezett, többnyire a totalitáriánus kormányok bukását követő amnesztia-törvények hatásának tudható be. Hasonló börtönépességi visszaesés volt tapasztalható Észtországban, Lettországban és Litvániában is (lásd a táblázatot), de Észtország és Lettország esetében már 1980-tól folyamatos, szinte minden évre kiterjedő amnesztia érvényesült, Litvánia tekintetében pedig csak 1993 júniusában került sor amnesztia, mely részint az elítéltek számának csökkenését, részint pedig a kiszabott büntetések hosszának lerövidítését eredményezte.

Az amnesztia az átalakulás győzelmét deklarálta részint a törvénytelenül bebörtönzöttek vagy egyszerűen csak a végrehajtások számának csökkentésével. A legnagyobb méreteket az amnesztia a Cseh és Szlovák Köztársaságban öltötte, ahol az 1990. januári elnöki rendelet az elítéltek 3/4 részének és az előzetes letartóztatásban lévő személyek 40 %-ának szabadon bocsátását eredményezte. Lengyelországban az elítélteknek körülbelül a fele nyerte vissza szabadságát 1989 végére, míg Bulgáriában és Magyarországon ugyanezen fogvatartotti rétegből nagyjából 40 % vált szabaddá 1989 végére, illetve 1990 elejére. Romániában a helyzet annyiban mondható eltérőnek, hogy a börtönépesség éles csökkenése már a forradalmat megelőzően megtörtént, tekintettel arra, hogy Ceaușescu 70. születésnapján, 1988 januárjában a bebörtönzöttek 2/3-a nyerte vissza szabadságát.

A közép- és kelet-európai országokban általánosan elmondható, hogy 1995-től a börtönépesség ismételt emelkedése kezdődött el és a legtöbbször várhatóan a jövőben is ez lesz tapasztalható. Hazánk esetében ugyanakkor az 1990. szeptemberi és az 1995. szeptemberi adatok között nem figyelhető meg az előzőekben vázolt növekedés, sőt a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti arányszám mérsékelt csökkenését mutatják az adatok: az öt éves periódus alatt Magyarországon 125-ről 120-ra esett vissza a börtönépességi mutató.

A többi európai országot szemügyre véve a fogvatartottak létszámában egy általánosan emelkedő tendencia mutatható ki. A legszembetűnőbb jele ennek Hollandai példája, ahol az 1995. évi börtönépesség több mint a kétszerese volt az 1985-ben regisztrált adatoknak, vagy Spanyolország a maga 75 %-os emelkedésével. Hasonló a jelenség még Görögország és Portugália esetében is a fogvatartotti arányszám 55, illetve 40 %-os növekedésével. Mindemellett egyes országokban a börtönépesség trendje statikusnak mondható, így például Ciprus, Dánia, Németország, Írország tekintetében. Viszonylag kisebb számban, de a börtönépesség csökkenése is nyomon követhető például Ausztriában vagy Finnországban.

A börtönépesség (100.000 lakosra vetített fogvatartotti arányszám) alakulása
1985-től 1995 szeptemberéig⁵

	1985	1990	1994	1995
Ausztria	120	90	90	85
Belgium	65	65	70	75
Ciprus	30	35	30	30
Cseh Köztársaság	270	80	180	190
Dánia	65	60	70	65
Észtország	455	220	285	270
Finnország	80	60	60	60
Franciaország	75	85	90	95
Görögország	35	50	55	55
Hollandia	35	45	55	65
Izland	-	40	40	40
Írország	55	60	55	55
Lengyelország	270	120	160	170
Lettország	640	320	375	375
Litvánia	405	230	315	360
Magyarország	220	120	125	120
Málta	-	-	50	55
Németország ⁶	90	80	85	85
Norvégia	45	55	55	55
Olaszország	-	45	90	85
Oroszország	-	-	625	690
Portugália	90	90	100	125
Románia	260	110	195	200
Spanyolország	60	75	105	105
Svédország	50	55	65	65
Szlovákia	225	70	145	150
Szlovénia	70	40	40	30
Törökország	90	80	70	80

A jelen tanulmány további részében – ha csak érintőlegesen is – megpróbálók egy közelebbi képet felvázolni Bulgária, a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Románia és Szlovákia és hazánk börtönépességéről a rendelkezésre álló információk alapján.

A bolgár helyzetkép

Bulgáriában 1994 áprilisában a fogvatartottak elhelyezésére 34 büntetés-végrehajtási intézmény szolgált, amelyek a vizsgált időszakban 13.102 fős teljes kapacitással működtek. A 34 intézményből 12 börtön, ahol az előzeteseket, a visszaeső elítél-

⁵ A táblázat az 1997-ben megjelent Heuni Paper No. 10. c. kiadványban szereplő táblázat felhasználásával készült

⁶ Az 1985. és 1990. évi adatok csak a Német Szövetségi Köztársaságra vonatkoztak.

teket, illetve nem visszaesőket, továbbá közülük egyben (Sliven) a női elítélteket őrzik. A fennmaradó 22 büntetés-végrehajtási intézményből 19 ún. munka- és javítóotthon, 1 mezőgazdasági farm és 2 javítónevelő intézet.

A börtönépesség 100.000 lakosra vetített arányszáma 95 volt, amelynek kb. 30 %-át az előzetes letartóztatásban lévő, 70 %-át pedig az elítéltek tették ki. A fogvatartottak teljes létszámán belül 3,4 %-ot a nők, 1,6 %-ot pedig a fiatalok alkották. Ez az 1994. közepi állapotot tükröző mutatószám az 1991-es helyzethez képest, amikor 100.000 emberből 80 volt büntetés-végrehajtási intézményben, 15%-os emelkedést mutat, de összevetve az 1989-es és 1990-es év adataival, számottevő csökkenésről tanúskodik. A börtönépesség csökkenése Bulgáriában 1989-től vette kezdetét, de a lényegi pozitív változás 1990 és 1991 között figyelhető meg, hiszen ekkor a fogvatartottak 11.030 fős összlétszáma 7.294 főre csökkent, ami a fogvatartotti arányszám tekintetében 125-ről 80-ra történő visszaesést mutatott. A börtönépesség csökkenésének oka Bulgária esetében is az amnesztiában keresendő. A fogvatartottak egy részének szabadon bocsátására részint az 1989-es két amnesztia törvény, részint pedig az 1990. évi nagy amnesztia eredményeként került sor. Ez utóbbi kb. 8.000 vagy más források szerint 9.000 fogvatartott szabadulását eredményezte.

Összegzésként elmondható, hogy Bulgária börtönépességi mutatója – az 1994-es 95 – alatta marad a legtöbb közép- és kelet-európai ország adatainak (pl. Cseh Köztársaság, Lengyelország, Románia, hazánk), illetve néhány nyugat-európai országgal (pl. Franciaország, Portugália) összevetve a fogvatartotti létszám hasonlósága figyelhető meg.

A Cseh Köztársaság börtönépessége

A Cseh Köztársaságban 1994 márciusában 29 büntetés-végrehajtási intézmény működött 16.690 fős teljes kapacitással, amely az év végére 18.000 fő fölé emelkedett. A vizsgált időszakban az ostrovi és a Valdice-i büntetés-végrehajtási intézmények kapacitása meghaladta az 1.000-et, 14 másik intézet esetén pedig a börtönkapacitást jelző számok 500 felettiak voltak.⁷

1994 közepén (szeptember 15.) a büntetés-végrehajtási intézményekben fogvatartottak 100.000 lakosra vetített aránya 180 volt. E börtönépesség 47 %-át az előzetes letartóztatásban lévő, 53 %-át pedig az elítéltek képviselték. Az össz fogvatartotti létszám 3,3 %-át a nők és 4,5 %-át a fiatalok alkották. E 1994-es fogvatartotti számarány több mint a kétszerese az 1990-es állapotnak, amikor a börtönépesség mutatója csak 80 volt. Mindez azonban nem meglepő, hiszen az amnesztia mérete,⁸ az ország bűnözési szintje szinte szükségszerűen vonta maga után a fogvatartotti létszám emelkedését. Jellemző adat, hogy 1993 és 1994 között e büntetés-végrehajtási intézetek lakóinak száma egy hónap leforgása alatt kb. 200 fővel emelkedett.

Ha a Cseh Köztársaság börtönépességi gyakoriságát 1994-ben, illetve 1995-ben összevetjük a szomszédos országokkal (Magyarország esetében 125, Lengyelországban

⁷ A már többször hivatkozott Heuni kiadvány a Cseh Köztársaság börtönkapacitásáról egy 1995. december 31-i adattal szolgál. Eszerint a kérdéses időpontban az intézmények teljes kapacitása 18.183 volt, a tényleges fogvatartotti szám pedig 19.508, ami 107,3 %-os börtöntelítettséget jelentett.

⁸ A fogvatartottak száma az amnesztia hatására közel harmadára csökkent. Az 1990. január 1-i amnesztia 15.000 elítélt és 1000 előzetes szabadon bocsátását eredményezte.

160–170, Szlovákiában 145–150, Bulgáriában 95 – nincs adat), akkor azt tapasztaljuk, hogy Románia kivételével (195–200) az egyik legmagasabb fogvatartotti arányt tudhatja magáénak. A börtönépesség 1990 óta folyamatosan emelkedő tendenciát mutat, jóval túlszámolja a nyugat-európai számadatokat és feltételezhetőleg a jövőben is a fogvatartotti létszám növekedése lesz tapasztalható.

Lengyelország fogvatartotti népessége

A lengyel börtönrendszer 210 büntetés-végrehajtási intézménnyel dolgozik, amelyek teljes kapacitása 1994 szeptemberében 61.952 fő volt. A 210 intézmény közül 61 zárt börtönre elítélt személyek számára, amelyek átlagos kapacitása 500 körül mozgott, a nyolc legnagyobb esetében ez a szám 970 és 1.180 körüli volt. Ezen túlmenően 23 félig nyitott büntetés-végrehajtási intézet őrzi a fogvatartottakat, átlagosan 360-as kapacitással. A fennmaradó intézmények büntetés-végrehajtási intézetek (számuk 69), minimum biztonsági rendszerű vagy nyitott börtönök (számuk 40, átlagos kapacitásuk 125), 15 kórház, illetve további két kórház anyák és gyermekek részére.

A vizsgált időszakban a börtönépesség 25 %-át az előzetes letartóztatásban lévők, 75 %-át pedig az elítéltek alkották. A börtönépesség 100.000 lakosra jutó gyakorisága 160, december 31-én pedig már 165 volt. Lengyelországban a fogvatartottak létszámának számottevő csökkenése 1989-re következett be. Ebben az évben az arányszám az 1988-as 180-ról 105-re csökkent. További pozitív változás azonban nem következett be, ugyanis a számadatokból a börtönépesség folyamatos emelkedése olvasható ki.⁹ Ha ugyanezen időszak tekintetében a szomszédos országok (Cseh Köztársaság, Magyarország és Szlovákia) adatait vizsgáljuk meg, a lengyel helyzet átlagosnak tekinthető, nyugat európai összehasonlításban azonban az érintett országok legmagasabb rátáit is többszörösével meghaladja (lásd a táblázatot).

A román büntetés-végrehajtás

Romániában a büntetés-végrehajtási intézmények száma 34, ezek teljes kapacitása a vizsgált időszakban, 1994 júliusában, 30.766 fő volt. Az intézményrendszeren belül 21 a nem visszaeső felnőtt bűnelkövetők, 7 a visszaesőnek tekinthető felnőttkorú fogvatartottak, 1 pedig a női elítéltek és az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére szolgál. Ezen túlmenően a fogvatartottak egészségügyi ellátására hivatott a bucaresti nemzeti börtönkórház, a fiatalkorúak oktatására pedig 4 iskola áll rendelkezésre.

A felnőttkorúak elhelyezésére szolgáló intézmények kapacitása 6 esetében 500 alatti, 16-nál 500 és 1.000 közötti, 8 tekintetében pedig 1.000-et is meghaladó volt.¹⁰

1994 októberében 43.955 személy volt előzetes letartóztatottként vagy elítéltként román büntetés-végrehajtási intézményben, amely 100.000 lakosra vetítve 195 fogvatartotti rátának felel meg. Az év kezdetén a börtönépesség 44.521 fő volt, ebből 26,9 %-ot az előzetesek, 73,1 %-ot pedig az elítéltek alkottak. E teljes populáció 3,4 %-a volt nő, 10,5 %-a pedig 18 év alatti fiatalkorú.

⁹ A fogvatartotti arányszám 1990-ben 130, 1991-ben 155, 1992-ben és 1993-ban 160, 1995-ben pedig 170 volt.

¹⁰ A visszaesők őrzésére szolgáló Poarta Alba-i büntetés-végrehajtási intézetben például a teljes börtönkapacitás 2.500 feletti volt.

A börtönépesség csökkenése az amnesztia eredményeként már 1988-ban bekövetkezett: az akkori fogvatartotti arányszám (70) majdnem harmada volt az 1987-es adatnak (195). A fogvatartottak létszámának ilyen nagymérvű zuhanása után 1989-től – az 1990-es évet leszámítva – a büntetés-végrehajtási intézmények lakóinak száma folyamatosan emelkedik. Mint látható az 1994-es év börtönépessége megegyezik az 1987-ben regisztrált állapottal. Románia börtönépességi gyakorisága 1994-ben és 1995-ben is jóval magasabb mint, a nyugati-európai országoké (lásd a táblázatot), de alacsonyabb mint a Szovjetuniótól függetlenné váló köztársaságokban (Észtország 270, Lettország 375, Litvánia 360). Az 1995. év 200-as fogvatartotti rátája a többi közép- és kelet-európai országhoz hasonlóan valószínűleg a jövőben is további emelkedést fog mutatni.

A szlovákiai börtönépesség

A szlovák büntetés-végrehajtás 17 büntetés-végrehajtási intézménnyel rendelkezik. Ezek között vannak kifejezetten az előzetes letartóztatottak elhelyezésére, őrzésére szolgáló építmények, illetve az előzetesek mellett az elítéltek elhelyezésére együttesen szolgáló létesítmények. A fiatalokú fogvatartottak esetében külön büntetés-végrehajtási intézmény funkcionál. A rendszer teljes kapacitása 8.305 főre tehető, ami intézményekre lebontva átlagosan 490-es kapacitást jelent. Közülük a legnagyobb a Banská Bystrica–Králová-i intézmény, ahol az előzeteseket és az elítélteket (szigorú rezsim+félíg nyitott rendszer) tartják. Ennek kapacitása 995 főben határozható meg.

1994 májusában körülbelül 8.000 személyt tartottak szlovák büntetés-végrehajtási intézményben. Az év kezdetén regisztrált 7.275 fős fogvatartotti rétegen belül a rendelkezésre álló információk szerint 26 % volt az előzetes letartóztatottak aránya, a fennmaradó hányadot az elítéltek alkották. A teljes börtönépességben belül a nők 3,1 %-ot, a 18 év alatti fiatalokúak pedig 3,7 %-ot képviseltek.

A szlovák börtönépesség számottevő csökkenése 1991-re következett be, amely az 1990-es nagy amnesztia hatásának tudható be. Ekkor az elítélti népesség 3/4 része (7.868 fő), az előzeteseknek pedig 40 %-a (427 személy) visszanyerte szabadságát. Az 1991-es kedvező börtönépességi kép után a már bemutatott országokhoz hasonlóan a fogvatartottak száma Szlovákiában is folyamatos emelkedést mutat. Az 1994-es év 145-ös fogvatartotti mutatója több mint kétszerese az amnesztia utáni állapotnak, de még így is kétharmadával kevesebb az 1980-as évek arányszámaihoz (225–280) viszonyítva. A 100.000 lakosra vetített 145-ös, 150-es arányszám megközelítőleg hasonló helyzetet tükröz, mint a szomszédos országok börtönépességi mutatója: magasabb ugyan mint hazánk mutatója, de alacsonyabb mint a Cseh Köztársaságban, Romániában vagy Lengyelországban.

A hazai helyzet rövid áttekintése

Magyarországon 32 büntetés-végrehajtási intézmény működik, amelyek összes kapacitása 1994 közepén (június) 16831 fő volt. E 32 intézmény részint büntetés-végrehajtási intézeteket, részint nemzeti börtönöket illetve kórházakat (Büntetés-végrehajtási Központi Kórház, Tököl és Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet) takar. A nemzeti börtönökből 8 esetben maximum és közepes biztonsági fokozat

érvényesül (ezek a fegyházak illetve a börtönök), 5 pedig közepes és minimum biztonsági fokozatú börtön (részint börtön részint fogház fokozat).

A büntetés-végrehajtási intézetek átlagos kapacitása 200 alatti, kivételnek tekinthető például a budapesti és a miskolci, amelyek esetében az adatok 450 és 500 közöttiek. A börtönök átlagos kapacitása 1000 alatti: 6 intézményben 700 alatti, 4-ben ugyanakkor 1300 feletti adatok érvényesülnek.¹¹

1994 közepén hazánkban a fogvatartottak összlétszáma 12829 fő volt, amely 100.000 lakosra vetítve 125-ös gyakorisági mutatónak felelt meg. Ezen börtönépességen belül 26,8 %-ot az előzetes letartóztatásban lévők, 73,2 %-ot az elítéltek alkottak, a nők 5,6 %-ot, a fiatalok pedig 5,5 %-ot képviseltek. A már többször hivatkozott 125-es fogvatartotti arányszám valamivel magasabb ugyan, mint az 1990-es év számadata,¹² de ezt leszámítva az elmúlt 15 év legkedvezőbb börtönépességi állapotát tükrözi.¹³ Közvetlen szomszédaink arányszámaival összevetve is (lásd a táblázatot) az mondható el, hogy 1994-ben hazánkban volt a legkevesebb személy büntetés-végrehajtási intézményben. Egy szélesebb körű európai kitekintést alapul véve ugyanakkor már nem ilyen kedvező a helyzet, hiszen ez az arányszám a legmagasabb rátájú nyugat-európai országokénál általában 25 %-kal magasabb.

Ahogy arra az előzőekben már utaltam, a börtönépesség számottevő csökkenése az amnesztia hatására 1990-ben következett be. Ezt követően a fogvatartottak létszáma 1991-ben és 1992-ben ismét emelkedett, majd 1993-ra egy körülbelül 13 %-os csökkenés következett be, ami 1994-ben pár százalékkal tovább javult. 1995-ben a börtönépesség mutatója már 120 körüli volt, azaz sikerült visszatérni az 1990-es állapothoz. A fogvatartotti létszám további csökkenése azonban nem várható, mert a csökkenés üteme alapján előrelátható, hogy záros határidőn belül a csökkenés megáll és a börtönépesség ezen mutatója állandósul. Az IM. Bv. Országos Parancsnokság által közzétett 1996. évre vonatkozó adatok már ezt a feltételezést támasztják alá: december 31-én 12.763 személy volt büntetés-végrehajtási intézményben, ami az 1995. év azonos időszakában regisztrált 12.455 főhöz képest – ha minimálisan is – de emelkedő illetve hosszabb távon stagnáló tendenciát mutat.

¹¹ Például a Budapesti Fegyház és Börtön, ahol a kapacitás majdnem 1900-ra tehető.

¹² Az 1990-es közkegyelmi rendelkezésnek köszönhetően a börtönépesség gyakorisági mutatója 1990-ben 120 volt, ami a december 31-i állapot alapján 12.319 fogvatartottat jelentett.

¹³ E kedvező fogvatartotti arányszám háttérében például *Kövér Ágnes* szerint többek között a próbára bocsátások alkalmazásának növekedése, a kiszabott büntetések hosszának csökkenése, a 2 évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztési lehetősége keresendő.

ZSUZSANNA JUHÁSZ

THE PRISON POPULATION IN SOME CENTRAL AND EASTERN
EUROPEAN COUNTRIES AFTER THE POLITICAL CHANGES

(Summary)

Following the political changes in Central and Eastern Europe in the period 1989–91, the countries of the region have made reform of the criminal justice system a priority requirement in the progress towards democratic institutions. The political changes created opportunities for major progress in developing penal institutions in accordance with the international standards, but there were also a number of difficulties, most particularly the legacy of totalitarianism itself. Additional problems the levels of crime and steadily rising numbers held in the penal institutions that in most Central and Eastern European countries they are now at a high level.

The populations in countries of Central and Eastern Europe fell from a peak in the mid 1980s to a low point around the end of 1990. Particularly sharp falls were recorded in 1989 and 1990 as a result of amnesties in countries which experienced the sudden fall of totalitarian governments. The population then started to rise again and in most countries has continued to do so.